

Szakmai beszámoló az NKA 505188/839 (régi: 208188/00048) sz.

pályázata teljesítéséről

URBS Vároستörténeti Évkönyv XIX. kötetének megjelentetése

Budapest Főváros Levéltára az MTA Történettudományi Bizottság Vároستörténeti Albizottságával és az *Urbs Magyar Vároستörténeti Évkönyv* szerkesztőségével közösen adja ki az URBS Magyar Vároستörténeti Évkönyvet. A sorozat első kötete 2006-ban jelent meg, és az elmúlt két évtizedben a hazai és a Kárpát-medencei vároستörténeti kutatások egyik legfontosabb fórumává vált.

Az Urbs Magyar Vároستörténeti Évkönyv jelen kötetének tanulmányai három nagyobb egységre tagolódnak. Az első rész a 2023. november 14-én és 15-én megrendezett és Pest, Buda és Óbuda egyesítésének 150. évfordulójához kapcsolódott *Fővárosok – fő városok. Az uralkodói székhelyek és fővárosok szerepének változásai a Kárpát-medencében a középkortól a modern korig* című IX. Magyar Vároستörténeti Konferencián elhangzott előadások alapján született válogatott tanulmányokat tartalmazza. A tudományos tanácskozás anyagának nagyobb részét az Urbs előző, 18. kötetben már közreadtuk.

A most megjelentetett öt tanulmány közül Mátyás-Rausch Petra írása a második erdélyi Habsburg-interregnum (1598–1604) rövid időszakát vizsgálja a tartományi fővárosra vonatkozó elképzeléseket középpontba állítva, illetve azt az utat követi végig, hogy miként lett Kolozsvár tartományi központ, és hogyan tudott együttműködni a városvezetés az erdélyi Habsburg kormányzervekkel. Jeney-Tóth Annamária Kolozsvár azon eseményeit veszi górcső alá 1630 és 1660 között, melynek során a város „kvázi székvárosi” szerepköröket vett át Gyulafehérvártól. Werner Paravicini fogalmi eszköztárát felhasználva arra a megállapításra jutott, hogy Kolozsvár több ízben és többféle funkció terén is átvette a főváros, Gyulafehérvár feladatát. A 17. század elején töltött be kiemelt szerepet, amíg az 1620-as évekre a korábban elpusztult fejedelmi székváros újjá nem épült. A Rákóczi-fejedelmek idején már nem illette meg a várost ez a kiemelt szerepkör, azonban országgyűléseknek és más reprezentatív eseményeknek a város továbbra is helyet adott.

Tóth Árpád írása azt az izgalmas kérdést járja körül Pozsony példáján, hogy mi történik abban az esetben, ha egy város elveszíti fővárosi rangját. Törvényszerű-e társadalomtörténeti szempontból a visszaesés, és ez összefüggésben áll-e a kormányzések elköltöztetésével? A szerző

a számos lehetséges vizsgálati szempont közül a város „vonzerejét”, ennek tünetei közül a népességszámot és a vándorlási gyakorlatokat elemzi.

Pilkhoffer Mónika írása már a dualizmus korszakába kalauzolja el az olvasót. A szerző Bécs és Budapest dualizmus kori városépítészetét vizsgálja abból a szempontból, hogy milyen területeken szolgált Bécs a magyar főváros számára követendő mintaként, illetve a magyar főváros kiépítésében meghatározó szerepet játszó utolérési vágy milyen területeken vezetett esetleg még a császárvárost is túlszárnyaló eredményekhez.

Az ötödik tanulmányban Ignácz Károly Budapest és környéke kapcsolata és egyesítése történetének eddig fehér foltnak számító, első világháború alatti és közvetlen utána következő időszakát vizsgálja a közéletmezés szempontjából. Kutatásainak eredményeire támaszkodva meggyőzően érvel az eddigi állásponttal szemben, miszerint a háború alatt háttérbe szorult a peremkerületi települések becsatolásának kérdése. Ennek éppen az ellenkezője történt, egy újabb területen valósult meg Budapest és környékének egységes(ebb) kezelése: a közfeladattá váló lakossági élelmezésben.

A második egységben az első alkalommal megrendezett Fiatal Várostörténészek Konferenciáján elhangzott előadások szerkesztett változatából adunk válogatást. A Bárczy István Alapítvány, az ELTE Történettudományi Doktori Iskolája, valamint Budapest Főváros Levéltára közös kezdeményezésére született meg a konferencia gondolata, amely lehetőséget teremt a várostörténet iránt érdeklődő fiatal történészek számára az egymás közötti kommunikációra, és hosszú távon kíván gondoskodni a várostörténet kutatásának utánpótlásáról. Első alkalommal korszakbeli és tematikai megkötés nélkül lehetett jelentkezni a konferenciára. Nemcsak történészek adtak elő, hanem voltak régészek, levéltárosok is, és ez az interdiszciplináris megközelítés a várostörténet lényegét jelenti. A felhívás váratlanul nagy visszhangot váltott ki, több mint ötvenen jelentkeztek – köztük több határon túli magyar fiatal kutató is –, akik közül 25-en kaptak lehetőséget előadásra. A létszám miatt kétnapossá alakult tudományos tanácskozást 2025. május 8-án és 9-én rendeztük meg. A tervek szerint a jövőben kétévenként – a Magyar Várostörténeti Konferenciával váltakozva – kerül sor a fiatalok konferenciájának megrendezésére. A sikeres előadások alapján készített tanulmányoknak pozitív lektori vélemény esetén az Urbs Magyar Várostörténeti Évkönyv megjelenési lehetőséget biztosít.

A tanulmányokból végül öt írást választottunk ki az Urbs jelen számában való közlésre. Az írások széles korszakot, 500 évet ölelnek fel. Tóth Miklós tanulmánya Zsigmond uralkodásának idejére nyúlik vissza, az 1405. évi királyi kiváltságlevelek és a városi dekrétum következményeit

vizsgálja. György Árpád Botond tanulmányában a 17. századi Marosvásárhelyen tárgyalt válási ügyeket vizsgálja, és egyéni példákon azt elemzi, hogy milyen okok vezettek a váláshoz, hűtlenség, szökés esetén milyen lehetőségei voltak a házastársnak, és hogyan reagált erre a közösség. Kovács Dániel László Somogy vármegye példáján azt vizsgálja, hogy az oszmán hódoltság megszűnése után miért telt el olyan hosszú időszak, mire a rendi elit megjelent Kaposváron, és mi hozta meg a fordulópontot. Kovács Kristóf írása a magyarországi szlovén (korabeli magyar szóhasználatban vend) etnikai terület legfontosabb települése, Murszombat dualizmuskori városfejlődésének ellentmondásos jegyeit mutatja be. Az utolsó tanulmány, Németh Patrik írása a Budapest ostroma utáni újjáépítési folyamatot járja körül, különös tekintettel a helyreállítás irányításával megbízott Fővárosi Közmunkák Tanácsának 1945 tavasza és 1946 ősze közötti munkájára.

A harmadik egység, a Műhely rovat két tanulmányt tartalmaz, mindkettő egy-egy polgárcsalád többgenerációs történetét mutatja be: Szlavkovszky Mariann a soproni Krueg családot, Jakab Réka és Tóth Árpád írása a pesti Staffenberger családot. A soproni Krueg-lányok egyházi és közgyűjteményekbe került hagyatéka közgyűjteménybe kerülésének útja arról tanúskodik, hogy a női családtagok összetartása generációkon át erősítette a családot. A Felső-Ausztriából származó, Pesten letelepedett Staffenbergerek felemelkedését, sikereit áttekintve a szerzők társadalomtörténeti szempontból a gyors beilleszkedést tartják említésre méltónak, hosszú távon pedig a megtelepedés tartós sikerét emelik ki.

Első alkalommal adták át a X. Magyar Várostörténeti Konferencia keretében – a konferencia első napján a "Bácskai Vera várostörténeti díj" átadására. A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága Várostörténeti Albizottsága 2025-ben a kiemelkedő teljesítmények elismerésére "Bácskai Vera várostörténeti díj"-at alapított. A díjra az Albizottság minden tagja jelölési joggal rendelkezik, majd a jelölt munkákról az Albizottság szavazással dönt. A díj odaítélésére kétevenként kerül sor, átadása a Magyar Várostörténeti Konferencia alkalmával történik. Két kategóriában osztanak díjat, a "Monográfia, tanulmánykötet" és "Fiatal kutató" kategóriában. Eszik Veronika kapta az első kategóriában a *Fiume hosszú árnyéka. A városi modernizáció kritikája a 19. század második felében* című kiadványáért, amelyről recenzió olvasható a kötetben. A másik kategória nyertese Horváth Viktória a *Településtörténet és kézművesség a középkori Pesten. A belvárosi Molnár utca 7–9. feltárása* című disszertációja. Őröla Mészáros Orsolya laudációja olvasható a kötetben.

A kötet az említetten kívül három várostörténeti munkáról írott recenziót tartalmaz, végül a tanulmányok német és angol nyelvű összefoglalói zárják a kiadványt.

Az NKA Könyvtárak és Levéltárak Kollégiuma által nyújtott támogatást olvasószerkesztésre, nyomdai előkészítésre (tördelés) és a nyomdaköltség egy részére fordítottuk.

Urbs Magyar Várostörténeti évkönyv XIX. (2024-2025) szakmai és nyomdai paraméterei:

Kiadó: Budapest Főváros Levéltára

Felelős kiadó: Kenyeres István

Kiadás éve: Budapest, 2025

Formátum: B5 165 x 235 mm

Terjedelem: 352 oldal

Papír: Belív: 80 g/m² ofszet

Borító: 300 g/m² matt műnyomó/egy oldalon matt fólia

Színek: Belív 1+1, illetve 3 oldal 4+4

Borító: 4+0

Példányszám: 250 db

Kötés módja: PUR ragasztó kötve

A kiadvány elektronikus változatába itt tekinthető be a saját honlapon:

<https://bparchiv.hu/kiadvany/urbs-magyar-varostorteneti-evkonyv-xix/>

A pályázati beszámoló megtekinthető:

<http://hungaricana.hu/hu/nka-palyazati-beszamolok/>

<https://bparchiv.hu/kozerdeku/#palyazat>

Budapest, 2026. február 20.

Dr. Fazekasné Toma Katalin s.k.
főosztályvezető-helyettes